

TEMELJNA KONCEPCIJA RELIGIJSKOGA LEKSIKONA

DALIBOR BROZOVIĆ

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb)

UDK 03:801.311:801.313:003.034

Stručni članak

Primljen: 12. XI. 1992.

SAŽETAK. Enciklopedijska i leksikonska djela s religijskom problematikom u najširem smislu mogu biti koncipirana na najrazličitije načine uz određene tematske specijalizacije i interesna usmjerenja. Leksikografsko djelo kojemu su objekti religija uopće i pojedine religije posebno, treba polaziti od samoga fenomena, od klasifikacije njegovih konkretiziranih manifestacija. Sve se religije dijele stupnjevito na animističke, šamanističke, panteonske i objavne, a u okviru tih posljednjih izdvaja se judaističko-kršćansko-islamski kompleks. Leksikon treba obraditi prvo religiju kao pojavu i isto tako spomenute grupacije pojedinačnih religija, a nakon toga njih same. Svi pojmovi s područja kultura, mitova, obreda, ikonografije, tekstova, zakona itd. što se spomenu u tim obradama, a također i ličnosti, relevantni povijesni događaji i slično, treba da budu obrađeni u posebnim natuknicama na koje se upućuju. Razumije se samo po sebi da osobita pozornost mora biti posvećena odrazima religijskih fenomena na filozofiju, pravo, likovnu i glazbenu umjetnost, ples, kazalište, književnost itd. Sve natuknice, i one općenitije i apstraktnije, kao i one pojedinačne i konkretnije, bit će obrađene po abecednom redu, a ne po tematskim krugovima.

U usporedbi sa zapadnoeuropskim zemljama u Hrvatskoj je razina opće informiranosti o religijskoj problematici osjetno niža. Ta je razina, zbog raznih, ovdje nerelevantnih razloga, razmjerno niža čak i u usporedbi sa zemljama bivšega takozvanog realnog socijalizma uzmemo li u obzir samo takve zemlje u srednjoeuropskoj zoni (Mađarska, dosadanja Češko-Slovačka, Poljska, bivša DR Njemačka). Dodamo li tomu i Sloveniju, gdje je stanje također bolje nego u Hrvatskoj, ustanovit ćemo da u tom pogledu Hrvatska zaostaje za većim, važnijim, razvijenijim i bogatijim dijelom našega kontinenta, a ako preostala Europa u ovom ili onom aspektu zaostaje i za nama, to nam može biti samo slaba utjeha. Bivši je režim ostavio za sobom plodove gotovo pol stoljeća svoje mučne vladavine i moramo se s njima suočiti.

Suočenje sa zatečenim stanjem zahtijeva, posve naravno, i reakciju na nj. Ili točnije rečeno, traži cio niz raznih reakcija. Ovdje se neće raspravljati o tome što ta tvrdnja znači primjerice za opću naobrazbu, to jest za školstvo i druge djelatnosti koje ovako ili onako utječu na nju, nego će biti riječ samo o specifičnome leksikografskom aspektu tih problema.

U tom bi smislu najidealnijim odgovorom bila jedna hrvatska opća enciklopedija svih raznovrsnih znanja o fenomenu ljudske religije uopće, o pojedinačnim konkretnim religijama i o svim najraznovrsnijim činjenicama u vezi s tom problematikom. No takvu zamisao valja za sada, na razumljivu žalost mnogobrojnih zainteresiranih, odgoditi na neka bolja vremena. Za takvu zadaću nedostaje stručnih snaga koje bi je mogle ostvariti, a osim toga, sadanja je materijalna situacija mnogostruko nepovoljna za bilo kakav veći pothvat u nakladništvu (nedostatak financijskih sredstava za potrebno ulaganje, smanjeno tržište, niska kupovna moć potencijalnoga čitateljstva, itd.). No od tih je inače samih po sebi veoma uvjer-

ljivih razloga još bitniji jedan drugi, koji bi bio posve dovoljno težak sve da nam i jest na raspolaganju i dovoljan broj odgovarajućih stručnjaka i da je materijalno stanje zadovoljavajuće ili čak i posve povoljno. Radi se naime o tome da za izlaženje svake enciklopedije treba mnogo vremena do pojavljivanja posljednjega sveska, osobito ako nema mnogo specifičnih predradnja. A hrvatsko društvo jednostavno ne može čekati kakav duži vremenski period da bi se popravila situacija opisana ovdje u uvodnim riječima.

Nedovoljna opća naobrazba o religijskoj problematici u najširem smislu riječi nije društvenim nedostatkom samo sama po sebi. To jest, ne radi se samo o tome da je ova ili ona konfesija nezadovoljna stupnjem obaviještenosti svojih vjernika o njihovoj religiji i o njezinim učenjima, propisima i tradicijama. Da se radi samo o tome, moglo bi se, bar u načelu, reći da je to problem koji pojedine konfesije mogu rješavati same, bez ikakve institucionalizirane brige društva i(li) države. Pitanje je samo da li je takvo rješenje opravdano i poželjno, ali da je bar u uvjetima političke demokracije moguće, o tome ne može biti sumnje. Kao dokaz mogu poslužiti razne male vjerske zajednice o čijim specifičnim obrazovnim potrebama mnoga društva ne vode posebnu brigu, a neke od tih zajednica postižu ipak posve zadovoljavajuće rezultate na tome polju. S druge strane, nije riječ ni o tome da nedovoljna religijska naobrazba uzrokuje prema mišljenju mnogih ne samo vjernika nisku razinu etičkih vrijednosti u društvu. Taj je problem bez sumnje veoma važan i o njemu će se sigurno mnogo raspravljati, ali postoji također i mišljenje da se društveno poželjni etički i moralni standardi mogu postići i bez specifične religijske naobrazbe, kako se god inače ona stjecala, a u demokratskoj sredini valja poštovati i takvo mišljenje, bez obzira na to koliko ono bilo komu uvjerljivo.

Osnovni i najvažniji razlog zašto hrvatsko društvo ne može čekati na jedno sveobuhvatno sintetsko djelo o općoj religijskoj problematici, djelo istodobno informativno i dostupno, ali sustavno i znanstveno, jest u tome što se ne radi samo o potrebi koja je autonomna sama za se, nego o potrebi koja zadire u sve prostore duhovnog života i kulture. Može li se pravo upoznati i doživjeti glazbena i likovna umjetnost bez temeljnih znanja iz religijske tematike? Kako se mogu istinski i potpuno doživljavati mnogobrojne skladbe, slike i kipovi inspirirani mukom, križnim putem, razapinjanjem, polaganjem u grob i uskrsnućem ako se ne znaju motivi te inspiracije? Jeftin je izgovor da zvuk, oblik i boja govore sami za se bez obzira na impulse svojega nastanka. Govore i bez znanja o tim poticajima nešto, razumije se, ali govore li sve i može li doživljaj biti potpun? Ili mogu li se razumjeti najdublji i najbitniji odlomci u Dostojevskoga bez barem prosječna faktografskog znanja o čemu se zapravo radi? No nije riječ, naravno, samo o umjetnosti riječi i o svim drugim umjetnostima; isti su odnosi i što se tiče povijesti, svih grana filozofije i svih drugih humanističkih disciplina. Mogli bismo o tome raspravljati naširoko, ali dovoljno je jasno u čemu je problem. Naša svijest i naš fond mogućih asocijacija teško su zakinuti zbog praznina u znanjima koja se podrazumijevaju za svakoga civilizirana čovjeka. Ne samo Europljanina, i ne samo u znanjima vezanima za našu civilizaciju obilježenu naslijeđenim kršćanskim tradicijama, jer neki slojevi nataloženih znanja o svim velikim religijama i o religiji uopće predstavljaju uvjet za izgrađenu potpunu ličnost, čak i neovisno o svjetonazoru svakoga pojedinca.

Očito je dakle zašto se ne može čekati da bi se napravila i izdala jedna hrvatska religijska enciklopedija. No uz tu se konstataciju odmah nameće pitanje zašto onda ne bismo preveli koju tuđu ako već nemamo vremena izdati vlastitu. Takvih djela ima, čak više njih, što se

može lijepo vidjeti iz ovdje priložene priručne bibliografije. Prevođenje i izdavanje jedne već postojeće strane enciklopedije, uz malo više ozbiljna dodatnog napora, ne bi moralo trajati dugo. Neka od tih djela visoke su kvalitete, primjerice enciklopedije koje su uredili Mircea Eliade ili Hans Walebfels. No koliko god takva ideja izgledala razumno i privlačno na prvi pogled, mislim da ipak ne bi bila dobra. Dovoljno je da si postavimo pitanje da li bi se u takvu prijevodu našla upravo za nas dovoljna i zadovoljavajuća informacija primjerice o Crkvi bosanskoj, što god ona inače zapravo bila (jer o tome postoje krajnje suprotna shvaćanja). I nije riječ samo o staroj Bosni. Radi se i o suvremenoj Bosni-Hercegovini, susjednoj državi s kojom Hrvatska ima nevjerojatno dugu granicu, u kojoj živi znatan dio hrvatske nacije i s kojom su hrvatska povijest i suvremenost povezane stotukim vezama, a ta zemlja predstavlja u svjetskim razmjerima iznimno tlo na kojem se susreću i istočno i zapadno kršćanstvo s islamom, s time da još postoje domaće specifičnosti u usporedbi s istim tim religijama na drugim prostorima svijeta.

Takvi su momenti još izraženiji kada je riječ o samoj Hrvatskoj i o hrvatskome narodu, to jest o specifičnome hrvatskom mjestu u katoličkome svijetu. Nigdje drugdje u zapadnome kršćanstvu ne nalazimo u crkvi tri pisma: uz latinicu još i glagoljicu i hrvatsku ili zapadnu ćirilicu, popularno zvanu bosančicom. Tu nisu, naravno, u pitanju samo pisma, jer s time je bitno povezan i problem što se njima piše, kakve specifične veze postoje. Posve iznimno hrvatsko mjesto najbolje se može ilustrirati našom onomastikom biblijskoga podrijetla. Svi su europski narodi u tome pogledu potpuno predvidljivo određeni. Ako u kojem narodu nalazimo ime *Jozef* (ili ono što tomu odgovara u skladu s fonetikom određenoga jezika, primjerice u talijanskome *Giuseppe*), onda možemo biti sigurni da će se tu naći ne samo *Jezus* (ili fonetski ekvivalent, npr. tal. *Gesu*) nego i vokal *e* u toponimu *Betlehem*, a onda će biti glas *b* i u imenu *Jakob* i slično tomu. Sve je posve predvidljivo. No ako je umjesto *Jozefa* oblik *Josif* ili *Josip* i slično, onda je glas *i* isto tako predvidljivo i u nazivu *Vitlejem* (umjesto *Betlehem*), pa dalje glas *v* ne samo tu nego i u imenu *Jakov*, a glas *i* u *Irod/Irud* (ne *Herod*) ili u *Ilija* (ne *Elijah*) te sve u tome smislu. Što se toga tiče, Europa je jasno i čisto (»kao odrezano«) podijeljena na dva dijela. Naprosto nema mjesta za narod u kojem bi koegzistirali *Josip* i *Jakov* s *Betlehemom*, ili čak da koegzistiraju *Herod* u crkvi i *Irud* u folkloru (čakavština, osobito otoci), a ipak takav narod postoji, samo jedan, znamo koji. Ne treba valjda ni dokazivati kako te činjenice u svojim izvorima i reperkusijama ne mogu biti ograničene samo na svoj lingvistički aspekt, a onda je jasno da ni strane enciklopedije, koje iz razumljivih razloga nisu motivirane da se posebno osvrću na taj splet, ne mogu zadovoljiti potrebe koje su za nas bitne.

Samo je prividan izlaz da se prijevod »nadopunjuje« specifičnom domaćom problematikom i faktografijom – to može biti ponekad rješenje za nuždu, ali nikada dobrim rješenjem, jer umetke uvijek lako prepoznajemo u stilu i općoj fizionomiji djela kao strana tijela. Trebalo bi dakle cio tekst prilagođavati i dopunjavati, a to onda traži podjednako mnogo vremena kao da se piše samostalno, izvorno djelo, pa bi bilo opravdanije tako i postupiti, a upravo to, vidjeli smo, ne možemo učiniti.

Preostaje kao ispravno rješenje još jedino da se smanji opseg na mjeru koja će biti ne samo primjerenija postojećim kadrovskim i materijalnim mogućnostima i ujedno vremenski prihvatljiva. Takva mjera postoji i poznata je. Zovemo je leksikonom, i na našem su se knjižarskom tržištu pojavljivali različiti takvi leksikoni pojedinih struka ili općega karaktera, dobrim dijelom u nakladi Leksikografskoga zavoda. Ima ih i u svijetu i s religijskom problematikom, bez obzira na to da li se zovu leksikonima, jer taj leksem nema svagdje značenje

isto kakvo je u nas (vidi već spomenutu bibliografiju), ali oni nam mogu poslužiti samo kao više-manje dobri uzorci za orijentaciju i kao vrela, a ne bi bilo dobro da koji od njih naprosto prevedemo, uz dopune ili bez njih (razlozi su uglavnom isti kao i oni navedeni već za enciklopedije).

Došli smo dakle do zaključka da je hrvatskomu društvu potreban leksikon s religijskom problematikom kao najbolje rješenje za jednu očitu potrebu. Postavlja se samo pitanje k a k a v leksikon toga sadržaja i karaktera.

Leksikonska (kao uostalom i enciklopedijska) djela s religijskom problematikom mogu biti koncipirana na najrazličitije načine – u priloženoj bibliografiji predstavljeni su i opet mnogi od njih. Neka djela te kategorije postoje i na hrvatskome, uglavnom prevedena, ali nisu općenitoga, univerzalnoga karaktera. Treba, naime, početi od temeljnoga zahtjeva određenoga na najširoj osnovi, onako kako je to ovdje formulirano kada se objašnjavao glavni razlog zašto je hrvatskomu društvu potrebno leksikografsko djelo s religijskom problematikom. Pojedine tematske specijalizacije i interesna usmjerenja također treba da dođu do izraza u posebnim izdanjima, kao što ih nekoliko već imamo, a potrebna su i mnoga druga koja će se tek pojaviti kako bi zadovoljila potrebe do sada zanemarene i ispunila određene konkretne praznine. No posebne će interese zadovoljavati prvenstveno oni koji su njihovim nositeljima, kao što je i naravno, a ovdje je riječ o najširoj i najopćenitijoj narudžbi. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« zadovoljit će je u skladu sa svojom funkcijom i tradicijom.

To ne znači, razumije se, da već postojeća djela, koja su sva specijalizirana i(li) usmjerena, neće biti iskorištena, kao što će, treba se opravdano nadati, i budući religijski leksikon LZ isto tako koristiti budućim tematski specijaliziranim i interesno usmjerenim djelima (s time da će biti moguća i poželjna, naravno, i konkretna suradnja, servisna i svaka druga).

Kako sada treba koncipirati religijski leksikon koji bi morao biti ostvarenjem svih zahtjeva razmatranih u dosadanjem izlaganju. U stvari, neka su pitanja mnogo jednostavnija nego što se to čini na prvi pogled. Tako je samo po sebi razumljivo da će predmet »iksološkog« leksikona biti sve što obrađuje »iksologija«, koja bi po opravdanoj pretpostavci imala biti znanost o »iksu i(li) iksovima«. A objektom obradbe u »ipsilonskom« leksikonu normalno je »ipsilon« kao fenomen u svim svojim konkretnim očitovanjima i vezama s drugim pojavama istoga ili drugačijeg reda. Mogao bi se nazvati i »ipsilonološkim« leksikonom, poput »iksološkog«. Religijski leksikon to je isto – on bi u biti trebao biti »religiološkim« leksikonom kada bi u nomenklaturi znanstvenih disciplina bio uobičajen termin **religiologija*.

To znači da u leksikografskome djelu kojemu su objekti proučavanja i obradbe religija uopće i pojedine religije posebno, valja polaziti od definicije samoga fenomena religije i od klasifikacije njegovih konkretnih manifestacija. To je ono što treba imati stalno na umu. Bit je kemije u Mendeljejevskoj tablici (uz vjernost stvarnosti u tehnologiji prikazivanja dodatne dimenzije). Zoologija je istinita ako je životinjsko carstvo po valjanim kriterijima opravdano i objektivno podijeljeno u koljena i potkoljena, razrede i podrazrede, odjele, redove, rodove, vrste i pasmine – sve je ostalo samo provjeravanje argumentacije za taj cilj, ili pak zanatska razrada tehnologije za primijenjene znanosti. Znanost je težnja k spoznaji prave prirode stvari (»o čem se zapravo radi, što je iza?«).

Leksikon je knjiga tehnički podijeljena u natuknice poredane po abecednome redu. Ali onaj tko radi leksikon mora biti svjestan jezgre koja određuje cjelinu. Ona je slučajno na mjestu koje joj je određeno abecedom, ali o njoj sve ovisi. U religijskome je leksikonu tom jezgrom natuknica *religija*, koja sadrži opis i definiciju same pojave, očišćenu od svih konkretnosti koje nisu bitne za samu definiciju religije kao fenomena, iako su važne za razumijevanje pojedinih njezinih konkretiziranih manifestacija. Te su konkretnosti hijerarhijski različite, pa one koje predstavljaju bitne značajke apstraktnih grupacija u koje se te manifestacije svrstavaju; bit će okosnicom leksikona kao prvo okruženje jezgre. Taj model mora obrađivač leksikona držati neprestano u svijesti, koliko god njegovi dijelovi bili tehnički razasuti po abecedi. Tu se zapravo i radi o klasifikaciji. A klasifikacija je objektivna, dakle dobra i istinita, ako predmet koji je njezinim objektom obrađuje prema kriterijima određenima samim njime, a ne nekima koji su s njime samo u nekakvoj vezi. Razumije se, jedan te isti objekt može biti tretiran polazeći od raznih ciljeva, ali onda je to samo prividno, samo »praktički skraćeno« i s t i objekt, no u svakome slučaju, kriteriji klasifikacije moraju pripadati istomu redu.

Tako, primjerice, možemo zgrade klasificirati razvrstavajući ih u prizemnice, jednokatnice, dvokatnice i višekatnice ili, pak, u stambene, javne, upravne i proizvodne zgrade, ali nedopustiva je podjela na jednokatnice, stambene, višekatnice i nestambene zgrade. Najveći broj najgorih nevolja u znanosti dolazi od raznih zbrka toga tipa.

Zato primjerice nije ispravnom podjela kršćanskih konfesija na istočne i zapadne, uz potpodjelu zapadnih na katoličku i »protestantske«. Ili, točnije rečeno, to nije ispravna klasifikacija religija k a o r e l i g i j a, ali takva ili slična podjela može biti ispravna kao klasifikacija povijesno uvjetovanih kulturno-religijskih (gotovo »stilističkih«) krugova. Ispravna klasifikacija kršćanskih konfesija i sljedba kao religijâ može biti provedena samo po homogeno religijskim kriterijima. Onda će ona izgledati posve drugačije. U središtu će biti (ne po subjektivnim kriterijima naše sredine nego dokazivo objektivno) rimokatolička crkva (sa sjedinjenim »istočnima«), uz nju, s nekim manjima, anglikanska crkva, onda u koncentričnim krugovima prvo takozvane vasiljenske pravoslavne crkve, pa evangelička (»luteranska«, augsburška konfesija), pa onda u sve daljim krugovima sve ostale, posve svejedno bile one u tradicionalno kulturnom, »stilskom« pogledu »protestantske« ili »istočne«.

Mislim da je sada već potpuno jasno o čemu je riječ. Sve se religije stupnjevito dijele na animističke, šamanističke, panteonske i objavne. Bitno je da bude jasna definicija svakoga od tih odjeljaka, naravno, u čistom, apstraktnom obliku, a onda dolaze na red hijerarhijski niži podrazdjeli. Primjerice, totemizam će predstavljati viši stupanj u okviru animizma. Svi se ti termini uzimaju, naravno, u općeplanetarnome tipološkom smislu, pod šamanizmom se dakle misle sve pojave istoga reda, a ne samo one na sjeveru Eurazije. Pri tome još valja imati u vidu da na svakome višem razvojnem stupnju zaostaju pojedine konkretnosti iz prethodnih. Tako onda u panteonskim religijama antropomorfni bogovi tek postepeno zamjenjuju zoomorfne, koji su se provukli kroz cio šamanistički stupanj (karakteriziran profesionalizacijom) te potječu još od životinjskih totema višega animizma. U višim, pak, religijama panteonskoga i objavnog tipa dobar dio ukupnih obreda potječe od šamanističkih rituala, a u objavnim je religijama, osobito u njihovim pučkim, sinkretističkim varijantama, mnogo elemenata naslijeđeno iz panteonskoga stupnja.

U okviru kruga objavnih religija izdvaja se prilično oštro trojni judaističko-kršćansko-islamski kompleks, s nekim svojim manjim odvojcima, koji su u strogom smislu zapravo samostalni u tome kompleksu (karaimi, druzi, mormoni itd.). Po nekim pokazateljima taj se kompleks suprotstavlja na bitan način ne samo ostalim religijama u samome objavnom krugu nego i svim drugima. Jasno je i da priroda te činjenice mora također biti obrađena.

U mnoštvu natuknica ne treba dakle gledati njihov mehanički zbroj, nego vidjeti skriven ali itekako prisutan hijerarhizirani sustav. Prvo religija kao pojava, onda tipološke grupacije pojedinačnih religija, na koncu one same. Isto je tako i sa svim pojmovima koji su s time u vezi. Svi fenomeni s područja kultova, mitova, obreda, ikonografije, simbola, svetih tekstova, zakona itd. nalaze se u različitim horizontalnim vezama – kao apstrakcije i definicije vezani prema fenomenu religije, kao tipovi vezani prema klasifikacijskim krugovima, kao konkretnosti vezani prema pojedinačnim religijama. Dakle, svi pojmovi koji se kao važniji spomenu u obradama religije uopće i pojedinih religija te njihovih grupacija, trebaju imati vlastite natuknice, ali karakter im treba biti određen opisanim horizontalnim vezama. Ukupnost onda i jest sadržajem religijskoga leksikona, s tim da će, razumije se, biti obrađeni i relevantni povijesni događaji, lokaliteti, ličnosti i sl., iako sami po sebi kao pojave i ne pripadaju religijskoj sferi.

Osim toga, razumije se također samo po sebi da osobita pozornost mora biti posvećena i svim mogućim odrazima religijskih fenomena na filozofiju, pravo, likovnu i glazbenu umjetnost, ples, folklor, kazalište, književnost i sve drugo na čemu se takvi odrazi pojave. Imajući sve to u vidu i provodeći savjesno i dosljedno iznesene zasade, bilo bi prilično teško napraviti loš religijski leksikon. A na koncu treba još jednom podcrtati da u našim uvjetima dolazi u obzir samo leksikon abecednoga tipa, nipošto ne tematskoga. Leksikografija se rodila u tematski organiziranim djelima, ali ubrzo su bile otkrivene prednosti abecednoga poretka. U zemljama u kojima su u obilju leksikografskih izdanja te prednosti već iscrpljene, opet se pojavljuje tematska organizacija novoga tipa. No hrvatska je leksikografija još daleko od takva razvojnog stupnja.

Na koncu prilažem neznatno upotpunjenu priručnu bibliografiju koju je sastavio nedavno preminuli urednik u Leksikografskome zavodu, tajnik u redakciji Religijskoga leksikona dr. Vitimir Unković. Djela su iz praktičnih razloga poredana po jezicima na kojima su objavljena.

Na hrvatskom jeziku

Oleg Mandić, *Leksikon judaizma i kršćanstva*, »Matica hrvatska«, Zagreb, 1968.

Biblijski leksikon (izvornik: Kleines Stuttgarter Bibel Lexikon), »Kršćanska sadašnjost«, Zagreb, 1972.

Rječnik biblijske teologije (izvornik: Vocabulaire de théologie biblique), »Kršćanska sadašnjost«, Zagreb, 1980.

Chevalier-Gheerbrant, *Rječnik simbola*, »NZMH«, Zagreb, 1983. i 1987.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, »Liber« i »Kršćanska sadašnjost«, Zagreb, 1985.

Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Sarajevo, »Svjetlost«, 1990.

Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon (izvornik: Dizionario di catechetica) »Salezijanski katehetski centar«, Zagreb, 1992.

Na srpskom jeziku

- Kulišić – Petrović – Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*, »Nolit«, Beograd, 1970.
 Čedomir Drašković, *Rečnik pastirsko-pedagoške terminologije*, u »Pravoslavna misao«, br. 24–25, Beograd, 1881 – 1982.
 Coper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, »Prosveta« i »Nolit«, Beograd, 1986.
 Srejšević-Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, »Srpska književna zadruga«, Beograd, 1987.

Na slovenskom jeziku

- Vekoslav Grmič, *Mali teološki slovar*, »Mohorjeva družba«, Celje, 1973.
 Vladimir Truhlar, *Leksikon duhovnosti*, »Mohorjeva družba«, Celje 1974.

Na zapadnoeuropskim jezicima

- Real-encyclopädie für protestantische Ikonographie und Kirche*, Lipnica/Leipzig, 1897–1909.
Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, »Librarie Letouzey & Ané, Paris, 1912. i slj.
Enzyklopädie des Islam, Leiden, 1913. – 1938.
An Encyclopedia of Religion, »The Philosophical Library«, New York, 1945.
Enciclopedia Cattolica, »Ente per l'Enciclopedia Cattolica Vaticana«, 1949 – 1954.
 Pierre Lavedan, *Dictionnaire illustré de la mythologie et des antiquités Grecques et Romaines*, »Hachette«, Paris, 1952.
 Hans Aurenhammer, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, »Brüder Hollinek«, Wien, 1959 – 1974.
The Oxford Dictionary of the Christian Church, »Oxford University Press«, London, 1961.
 L. Bouyer, *Dictionnaire théologique*, »Desclée«, Tournai, 1963.
 J. Dheilly, *Dictionnaire biblique*, »Desclée«, Tournai, 1964.
Dictionnaire des religions, »Larousse«, Paris, 1966.
Dictionnaire des mystiques et des écrivains spirituels, »Robert Morel éditeur«, 1968.
Enciclopedia delle religioni, »Vallecchi editore«, Firenze, 1970 – 1976.
 Pear's Encyclopedia of Myths and Legends (četiri sveska), »Pelham Books«, London, 1977.
New Larousse Encyclopedia of Mythology »Hamlyn«, London, 1983.
Dictionnaire des religions (uredio P. Poupart), »Presses Universitaires de France«, Paris, 1984.
 Michael Senior, *The Illustrated Who's Who in Mythology*, »Orbis«, London, 1985.
 John Lemprière, *Lemprière's Classical Dictionary* (reprint), »Brachen Books«, London, 1986.
The Encyclopedia of Religion (uredio Mircea Eliade), London, 1987.
The Oxford Dictionary of Saints, »Oxford University Press«, London, 1987.
The Oxford Dictionary of Popes, »Oxford University Press«, 1988.
Lexikon der Religionen. Phänomene, Geschichte, Ideen (uredio Hans Waldenfels), Freiburg–Basel–Wien, »Herder/Spectrum«, 1992.

THE BASIC CONCEPTION OF A LEXICON OF RELIGION

SUMMARY. Encyclopedias and lexicons dealing with religious problematic in the widest sense, can be conceived in many different ways regarding certain thematic specializations and fields of concern. A lexicographic work concerned with religion in general and separate religions in particular should begin with the very phenomenon itself, from a classification of its concrete manifestations. The religions are divided into animistic, shamanistic, pantheonic and revelational ones, and within the revelational religions the Hebrew-Christian-Muslim complex can be singled out. The lexicon should analyze religion as a phenomenon first, the above mentioned groups of separate religions next, and the specific religions after that. All the relevant terms concerning cults, myths, rites, iconographies, texts, codes, persons, historic events, etc., that are to be mentioned in the aforesaid analyses, should be dealt with as separate entries. It is self-evident that special attention should be paid to the influences of religious phenomena on philosophy, law, arts, etc. All the entries, both the general and the specific ones, will be alphabetically ordered, not thematically grouped.